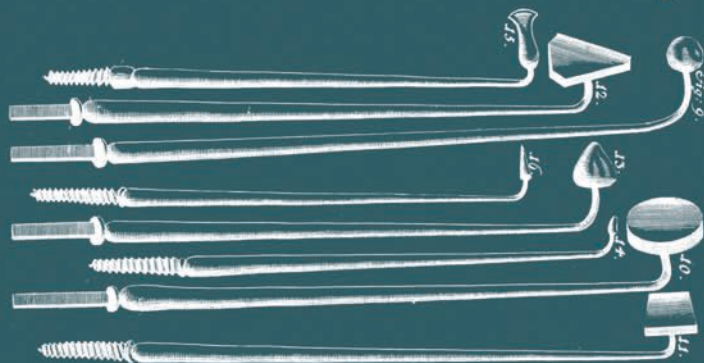

Druki medyczne

ze zbiorów Biblioteki Elbląskiej

Szukaj w Elbląskiej Bibliotece Cyfrowej <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl>

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Zbiór tekstów medycznych w Bibliotece Elbląskiej liczy ponad 170 druków. Pośród nich znajdują się bogato ilustrowane atlasy anatomiczne, opisy mniej i bardziej znanych chorób, traktaty z pogranicza medycyny, filozofii i teologii. Posiadane przez Bibliotekę Elbląską teksty powstawały od czasów starożytnych po XVIII wiek i są świadectwem rozwoju nauk medycznych na przestrzeni dziejów.

Historia człowieka wiąże się nierozdzielnie z dziejami medycyny. Walka z trapiącymi ludzkość przypadłościami była, i jest do dzisiaj, motorem rozwoju nauki. Walka z bólem, uszkodzeniami ciała, opieka nad chorymi i niedołącznymi oraz troska o rodzące i noworodki były pierwszymi etapami rozwoju nauk medycznych. Po okresie poszerzania wiedzy o człowieku w czasach starożytności (zwłaszcza w Grecji) nadeszło średniowiecze, które znacznie podporządkowało medycynę nauczaniu Kościoła, sprzeciwiającego się m. in. praktykom chirurgicznym. Równocześnie opiekę nad chorymi sprawowano w klasztorach i szpitalach miejskich, które jednak przypominały przytulki niż miejsca, gdzie miano odzyskiwać zdrowie. Nowym impulsem do rozwoju nauk medycznych był renesansowy humanizm i związane z nim zainteresowanie ludzkim ciałem i badaniami anatomicznymi. Stopniowo zaczęła rozwijać się nowożytna chirurgia, zaczęto też prowadzić pierwsze badania kliniczne.

Choć zmniejszył się wpływ kościoła na nauki medyczne, nasiliło się zainteresowanie magią, alchemią i astrologią. Od XVII wieku medycyna silnie się rozwijała – badano procesy zachodzące w organizmie, opisywano poszczególne układy, podejmowano się coraz bardziej skomplikowanych operacji oraz eksperymentalnych terapii.

Ilustracja przedstawiająca badanie, zapewne moczu, znajdująca się w pochodzącym z XVI w. słownika wiedzy medycznej O. Brunfels, *Onomasticon Medicinæ*, Argentorati 1534.

Badania nad anatomią prowadzono już w starożytnej Grecji oraz Rzymie. Żyjący w II w. n.e. rzymski anatom Galen znacząco wpłynął na znajomość tej gałęzi nauki w średniowieczu, choć wiele z jego ustaleń stanowiły wnioski z sekcji przeprowadzanych na zwierzętach. Na tekstach Galena bazowano aż do czasów odrodzenia – odkryć Wesaliusza i osiągnięć Leonarda da Vinci. W historii anatomii znaczące miejsce zajmują publiczne sekcje, *theatrum anatomicum*, których początek sięga przełomu XV i XVI wieku.

Ilustracje:

Il. 1 Reprodukacja *Lekcji anatomii* Rembrandta; źródło *Wikimedia commons*.

Il. 2 Teatr Anatomiczny w Uppsali, widok dzisiejszy; źródło *Wikimedia commons*.

Il. 3 Sekcja zwłok

T. Bartholdin, *Anatome ex omnium veterum recentiorumque observationibus in primis institutionibus...*, Lugduni Batavorum 1673.

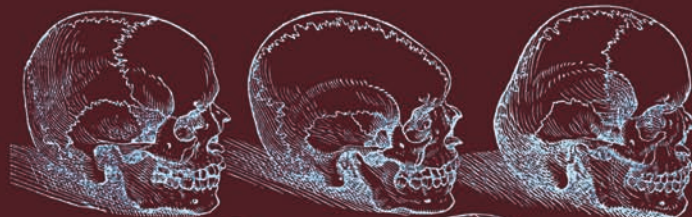

PRIMA FIGVRA
V. CAPITIS.

SECVNDV.

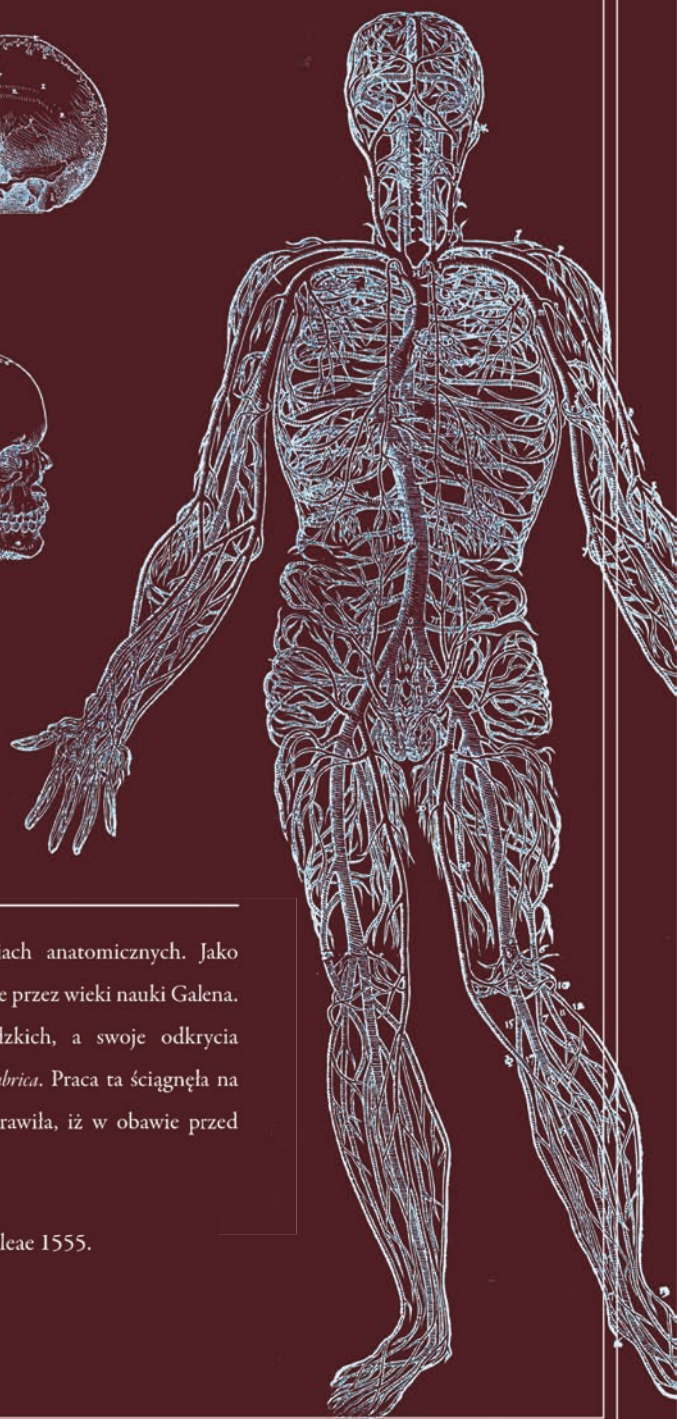
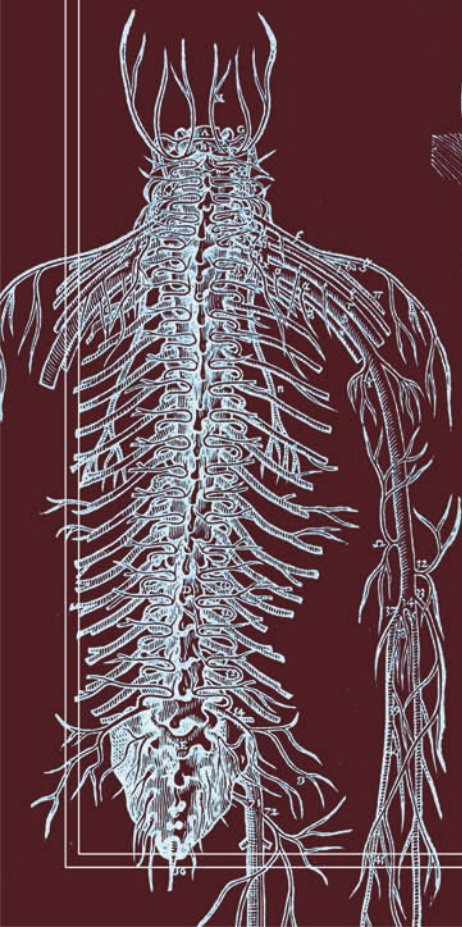
TERTIA.

QVARTA.

QVINTA.

QVINQVE FIGVRARVM QVINTI

Andrzej Wesaliusz dokonał rewolucji w badaniach anatomicznych. Jako pierwszy ośmielił się poddać w wątpliwość uznawane przez wieki nauki Galena. Sam wykonywał wielokrotnie sekcje zwłok ludzkich, a swoje odkrycia opublikował w 1543 r. w dziele *De humani corporis fabrica*. Praca ta ściągnęła na Wesaliusza prześladowania władz kościelnych i sprawiła, iż w obawie przed inkwizycją opuścił Padwę.

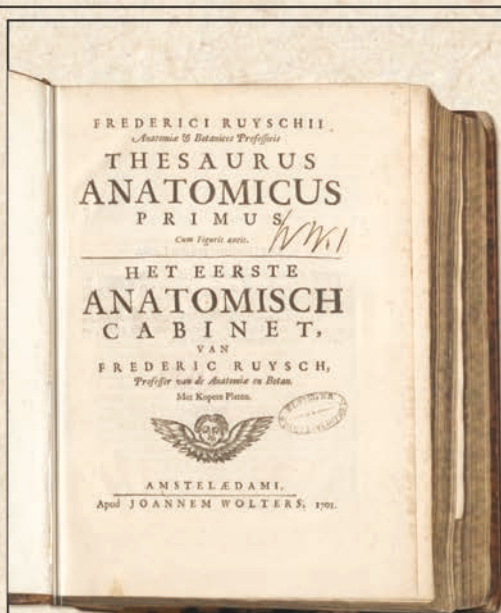
A. Vesalius, *De corporis humani fabrica libri septem*, Basileae 1555.

QVINTA
MUSCULO-
RVM TA-
BVLVA.

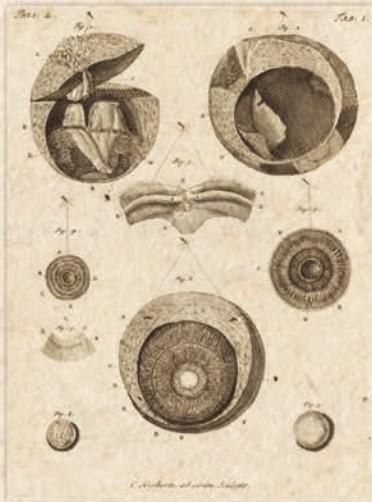

PRIMA
MUSCULO-
RVM TA-
BVLVA.

Frederik Ruysch (1638 – 1731), holenderski lekarz, anatom i botanik, dzięki funkcji *praefectora* (starszego) cechu chirurgów w Amsterdamie, mógł legalnie pozyskiwać zwłoki do badań, nauczania i przygotowywania preparatów anatomicznych. Aby konserwować i przechowywać wykonane preparaty Ruysch opracował formułę *liquor balsamicum*, który pozwalał na trwałe zachowanie tkanek. Niektóre z przygotowanych przez niego preparatów zachowały się do dzisiaj. Kolekcja z czasem stała się na tyle duża, że Ruysch musiał kupić kilka domów, w których ją wystawił i udostępnił do oglądania. Stworzone przez niego muzeum stało się dość szybko popularne i odwiedzali je nie tylko lekarze, ale także filozofowie, arystokraci oraz koronowane głowy. W 1697 r. odwiedził je car Piotr Wielki, który zafascynował się nim na tyle, że w 1717 r. kupił wszystkie eksponaty, łącznie z płynem służącym do preparowania. Po sprzedaży kolekcji Frederik Ruysch zaczął tworzyć nową, którą zakupił król Polski August II Mocny. Nie znalazła się ona jednak w Polsce, a została przekazana Uniwersytetowi w Wittenberdze.

Il. 1 F. Ruysch, *Thesaurus Anatomicus*, Amstelædami 1701 – 1707, karta tytułowa dzieła.

Il. 2 Portret Frederika Ruyscha pędzla zięcia, Juriacna Poola;
źródło *Wikimedia commons*.

Il. 2 Lekcja anatomii dra Frederika Ruyscha, autorstwa Jana van Necka;
źródło *Wikimedia commons*.

F. Ruysch, *Thesaurus Anatomicus*, Amstelædami 1701 – 1707:

Il. 4 Budowa oka

Il. 5 Nerki

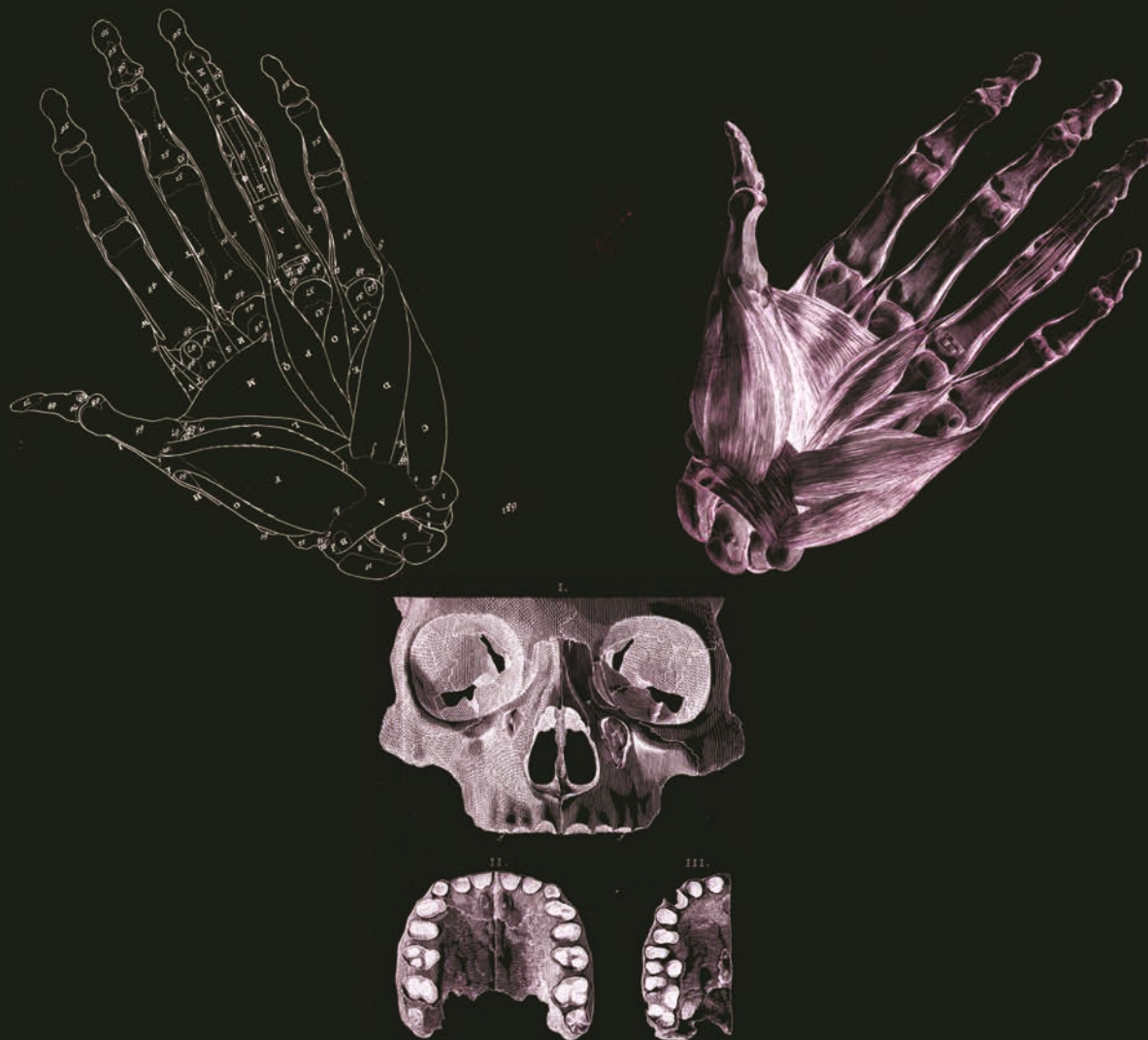

Thesaurus Anatomicus Ruyscha, nie jest typowym atlasem ani podręcznikiem anatomii, lecz fascynującym przewodnikiem po muzeum (Kunstkammer) stworzonym przez Ruyscha. Zachowany w zbiorach Biblioteki Elbląskiej egzemplarz, opisując położenie konkretnego preparatu z dokładnością co do półki, pozwala poczuć się jak w muzeum mistrza. Na ilustracjach widać, że spod ręki anatoma wychodziły nie tylko typowe preparaty anatomiczne, ale także konstrukcje przestrzenne, składające się ze szkieletów i części zwłok (np. krajobrazy z kamieni nerkowych i żółciowych).

F. Ruysch, *Thesaurus Anatomicus*, Amstelredami 1701 – 1707.

- Il. 1 Jeden z przestrzennych eksponatów z Kunstkammeru Ruyscha.
- Il. 2 Zabalsamowana dłoń w słoiku.
- Il. 3 Dziecko cierpiące na wodogłowię.

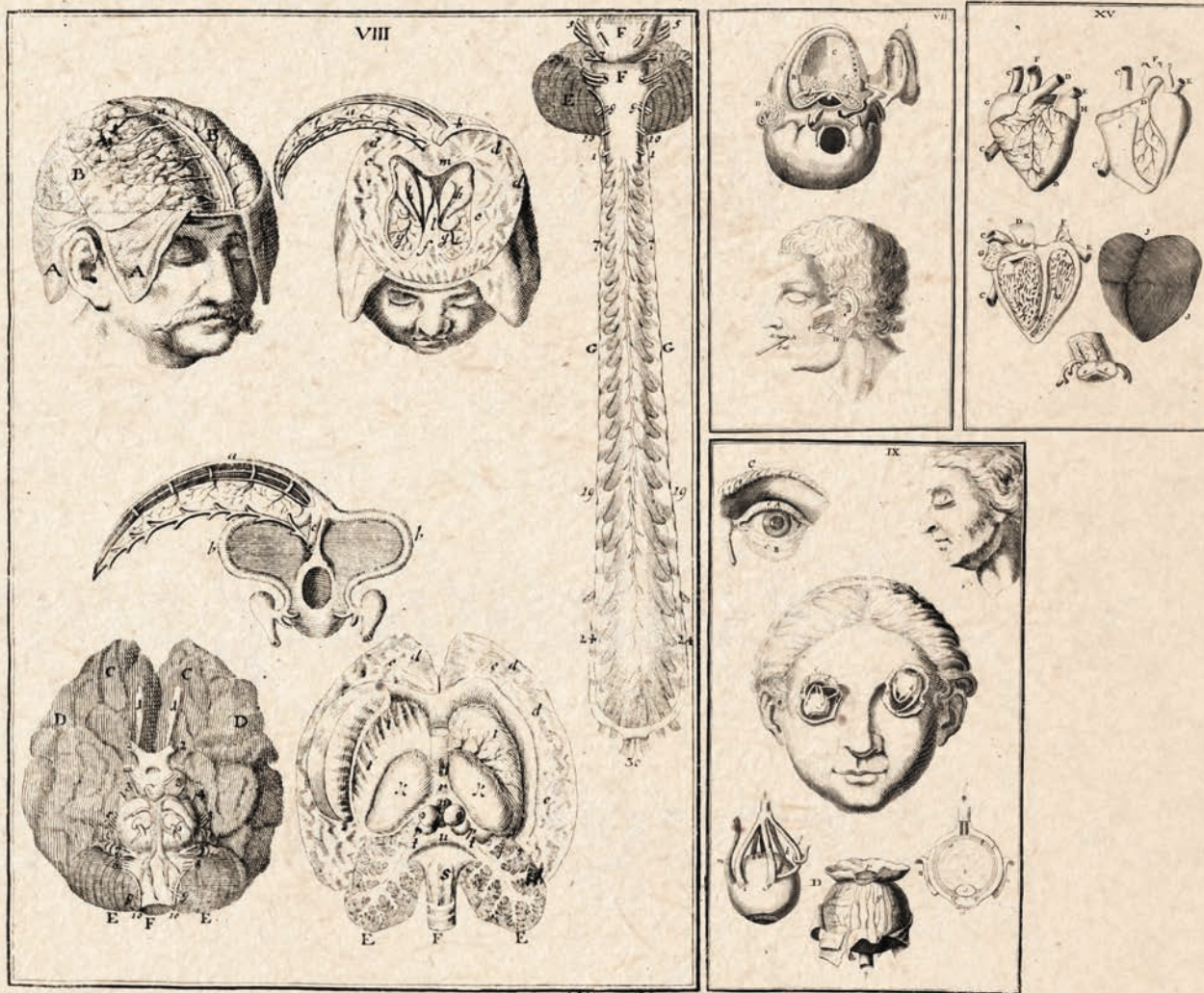
Od Wesaliusza i przeprowadzenia przez niego korekty ustaleń Galena ruszyła lawina kolejnych odkryć. Zajmowano się poszczególnymi częściami ciała, układami, gruczołami. Odkrycia w dziedzinie budowy ciała ludzkiego skłoniły medyków do badań nad związkami budowy poszczególnych organów a ich funkcją. W ten sposób powstała dziedzina medycyny zwana *anatomia animata* (anatomia ożywiona), będąca zaczątkiem współczesnej fizjologii.

Il. 1 i 2 Mięśnie i kości dłoni

A. B. Siegfried, *Historia musculorum hominis*, Leidae 1734.

Il. 3 Czaszka oraz zuchwa

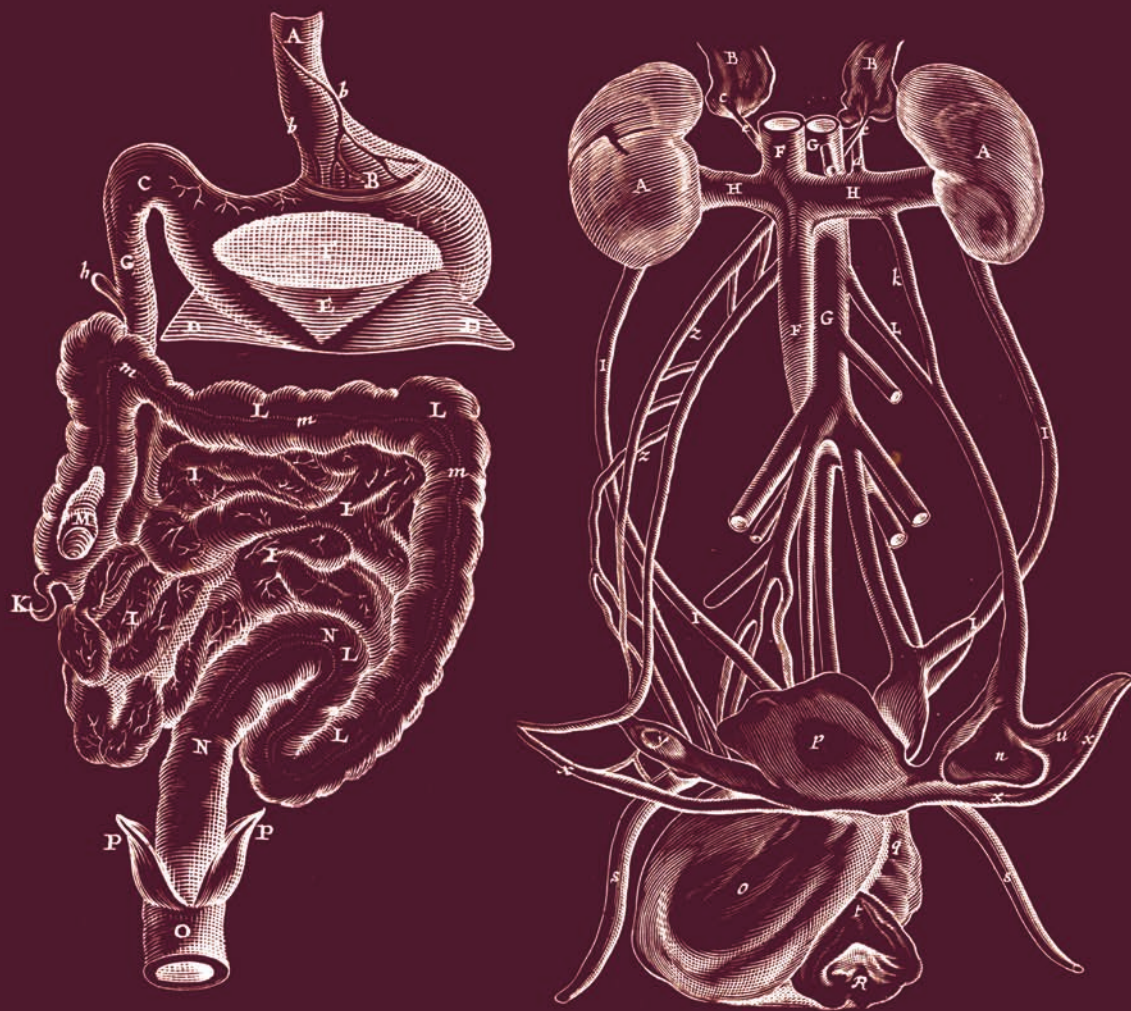
A. B. Siegfried, *Academicae Annotationes*, Leidae 1754.

Biblioteka Elbląska dysponuje wieloma traktatami anatomicznymi. Są to dzieła dotyczące budowy i funkcjonowania całego organizmu człowieka, a także poszczególnych układów. W większości są one bogato ilustrowane, a kunszt i dokładność autorów ilustracji budzi podziw po dziś dzień.

J. Kulmus, *Anatomische Tabellen...*, Leipzig 1741.

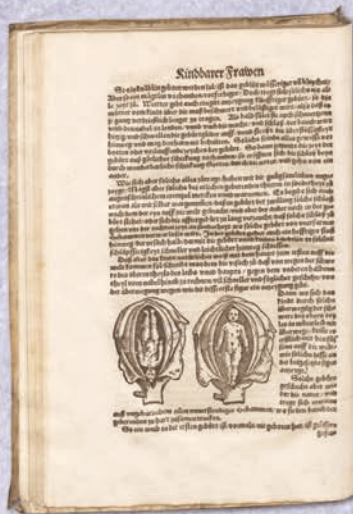
- Il. 1 Ilustracja przedstawiająca budowę zatok oraz twarzoczaszki.
- Il. 2 Ryciny przedstawiające mózg i układ nerwowy.
- Il. 3 Rycina przedstawiająca serce.
- Il. 4 Ryciny przedstawiające budowę oka.

T. Bartholdin, *Anatome ex omnium veterum recentiorumque observationibus imprimis institutionibus...*, Lugduni Batavorum 1673.

Il. 1 Żołądek i jelita.

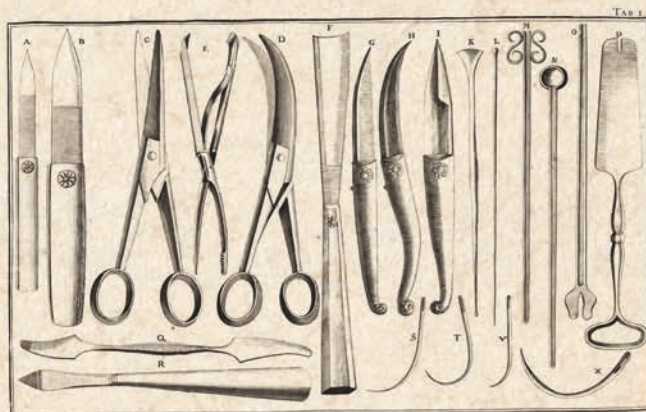
Il. 2 Układ moczowy.

Jedną z ciekawszych pozycji znajdujących się w Bibliotece Elbląskiej jest *Frauen Rosengarten: Von vielfaltigen sorglichen Zufällen und gebrechen der Mütter und Kinder, So inen vor, im, unnd nach der Geburt begegnen mögem. Dabei auch aller Bericht der Pflege unnd Wärtung. Frauen, Jungfrauen, und Kindern dienlich und von nöten*. Pochodzące z 1545 r. dzieło Walthera Hermannu Ryffa jest bogato ilustrowanym traktatem położniczym. Porusza m.in. temat możliwych ułożeń płodu, pokazuje narzędzia pomocne przy porodach (kleszcze, krzesła porodowe), a także opisuje sam poród oraz przekazuje zalecenia co do troski o kobietę ciężarną, w pociu oraz noworodki. Co ciekawe, samego autora jemu współcześni cenili dość nisko, zarzucając mu plagiatowanie innych.

W. H. Ryff, *Frauen Rosengarten*., Franckfurt a/M 1545.

- II. 1 Karta tytułowa
- II. 2 Możliwe ułożenie dziecka w łonie matki
- II. 3 Możliwe ułożenia dziecka w łonie matki
- II. 4 Wiązanie noworodka w powijaki
- II. 5 Kleszcze

Jedną z podstawowych metod leczenia chorób i urazów były zabiegi chirurgiczne. Sposoby ich wykonywania, narzędzia niezbędne do przeprowadzenia mniej lub bardziej skomplikowanych operacji, były szeroko opisywane. Dwutomowe dzieło *Institutiones chirurgicae* autorstwa Lorentza Heistera (1750) jest doskonałym kompendium ówczesnej wiedzy chirurgicznej. Zawiera opisy, charakterystykę i metody, także naturalne, leczenia urazów – ran, zwichnięć, złamań. Autor opisał także choroby wymagające interwencji chirurgicznej, jak guzy, wrzody, choroby zębów. Dzieło uzupełniają ilustracje przedstawiające niezbędne narzędzia oraz przebieg zabiegów.

L. Heister, *Institutiones chirurgicae*, Amstelodami 1750.

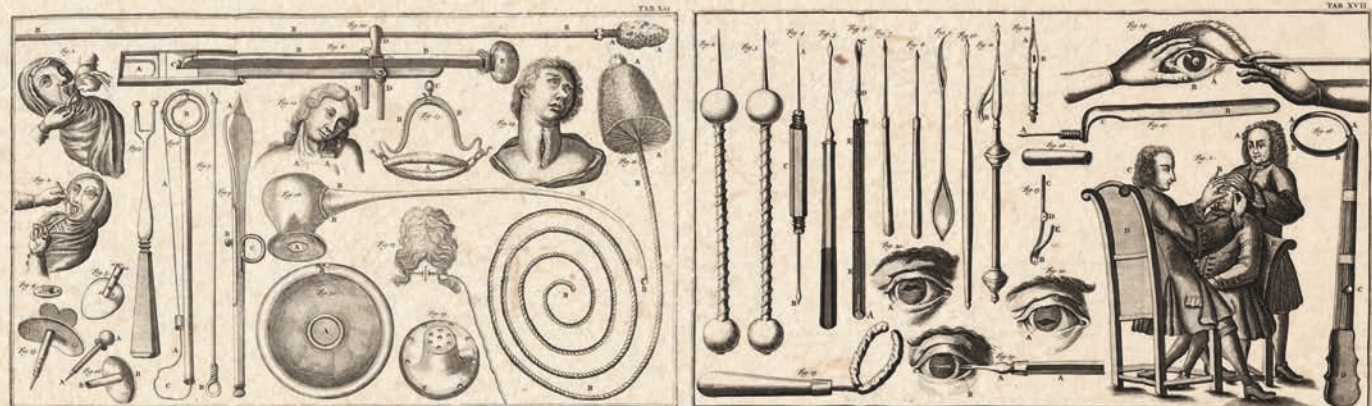
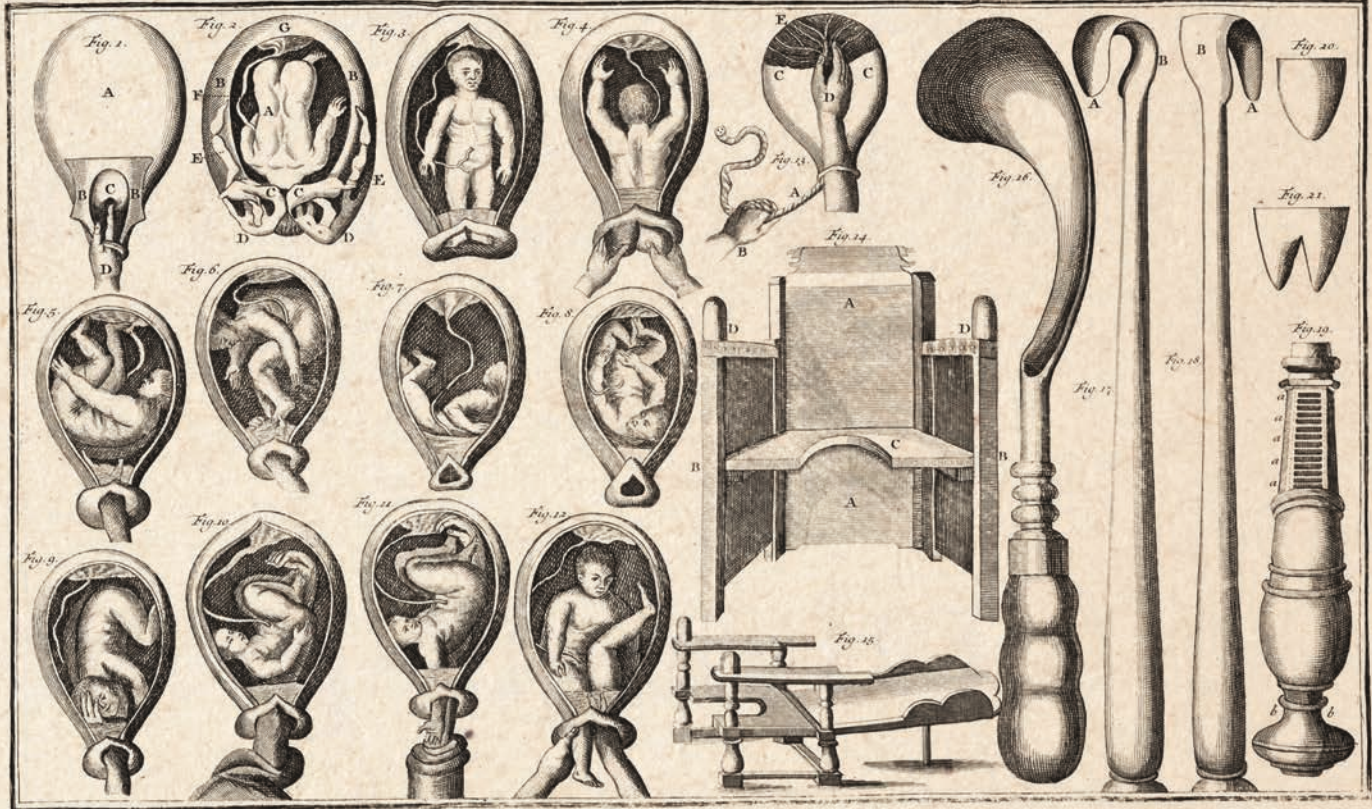
Il. 1 Narzędzia chirurgiczne.

Il. 2 Narzędzia chirurgiczne.

Il. 3 Transfuzja krwi.

Il. 4 Amputacja kończyn.

Il. 5 Portret Lorentza Heistera.

L. Heister, *Institutiones chirurgicae*, Amstelodami 1750.

Il. 1 Możliwe ułożenia płodu, krzesło porodowe oraz narzędzia pomocne przy porodzie.

Il. 2 Narzędzia nacięcia do zabiegów dentystrycznych oraz krtani.

Il. 3 Narzędzia i przebieg zabiegu na oczy.

Niech pożywienie będzie lekarstwem, a lekarstwo pożywieniem.

Hipokrates (460-370 p.n.e.)

Z takiego założenia wychodzili także dawni lekarze. O leczniczych właściwościach diety pisał m. in. William Cullen, który w dziele *Materia Medica* (w Bibliotece Elbląskiej zachowane jest jego niemieckie tłumaczenie z 1781 r.) omówił właściwości lecznicze i oddziaływanie na samopoczucie różnych pokarmów. Zalecał, podobnie jak czynią lekarze w dzisiejszych czasach, jedzenie owoców, warzyw, roślin strączkowych. O zdrowotnych walorach poszczególnych ziół i roślin wiedzę czerpano z zielników, w których opisywano poszczególne rośliny, ich wygląd oraz zastosowanie w medycynie lub gotowaniu.

Il. 1 Karta tytułowa dzieła *Materia Medica*.

W. Cullen, *Materia medica oder Lehre von den Arzneimitteln*, Leipzig 1781.

1049

Il. 2 Szymon Syreniusz, *Zielnik...*, Kraków 1613.

Pochodzący z Elbląga lekarz Johann Jacob Woyt był autorem kompendium wiedzy o środkach leczniczych – pożywieniu, lekach, sposobach leczenia, w tym amputacjach. Dzieło jest wedle tytułu skarbcem „terminów medycznych, chorób wewnętrznych i zewnętrznych, środków leczniczych, minerałów, metali, rud i gleb, znajdujących zastosowanie w medycynie, krajowych i zagranicznych zwierząt, ziół, kwiatów, nasion, soków, olei, żywic etc., wszystkich rzadkich gatunków i materiałów“. Książka była niezwykle popularna i doczekała się 16 wydań, od 1709 do 1767.

Il. 3 Karta tytułowa dzieła J.J. Woyt, *Gazophylacium Medico-Physicum, oder Schatzkammer Medicinisch- und natürlicher Dinge*, Leipzig 1767.

106 LIBER

104 LIBER

LIBER

SECVNDVS

LIBER

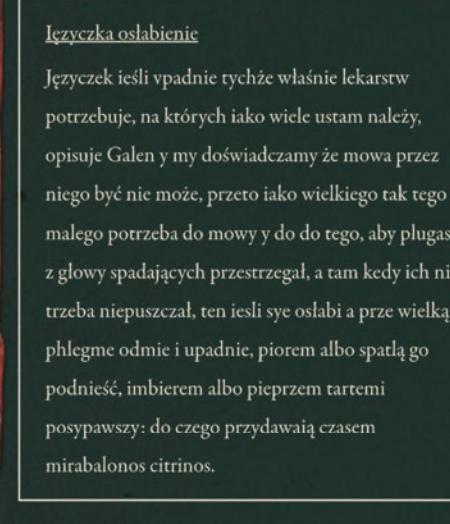
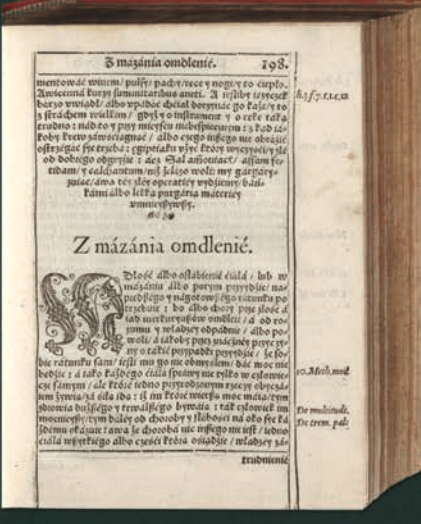
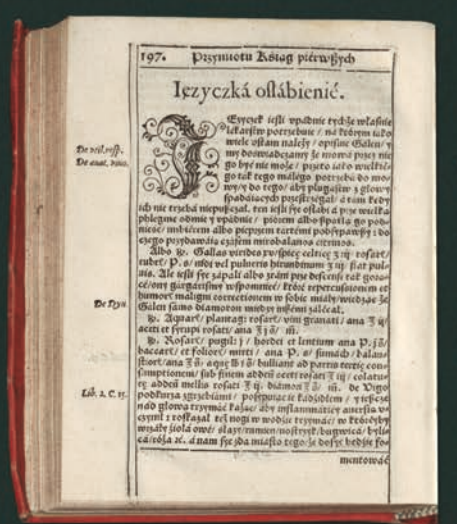
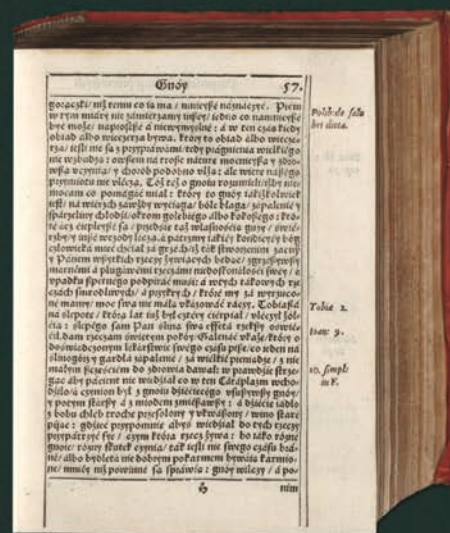
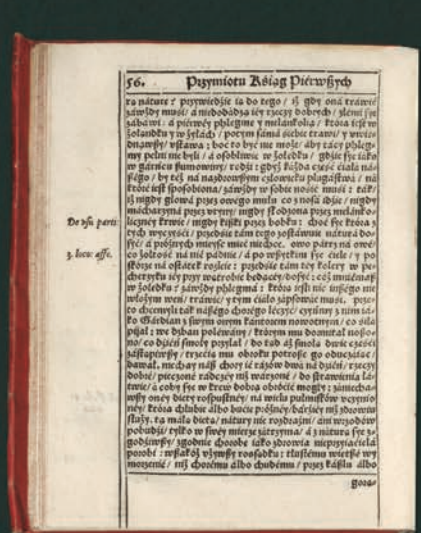
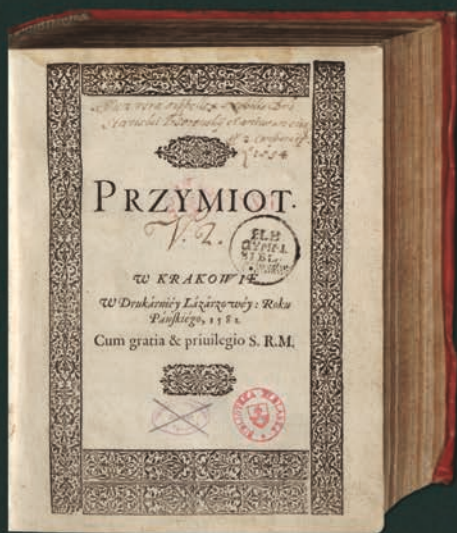

PRIMVS

Kompendium wiedzy o leczeniu chorób autorstwa Girolamo Mercuriale w pięciu rozdziałach przedstawia wszystko, co w XVI wieku wiedziano na ten temat. Doskonała znajomość tekstów antycznych pozwoliła także na odwołanie się do wiedzy zdobytej przez starożytnych. Księgi są podzielone na akapity odpowiadające poszczególnym schorzeniom. Opisane są one wedle schematu: źródło nazwy, definicja choroby, objawy, przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne, sposób leczenia. Mercuriale był także autorem książek o chorobach wieku dziecięcego i roli aktywności fizycznej w zachowaniu zdrowia. W pracy na temat sportu oparł się on na dziełach autorów starożytnych, stąd też ilustracje znajdujące się w książce nawiązują do ówczesnych ćwiczeń.

- Il. 1 Dzieło Mercurialego *De morbis puerorum* (o chorobach dzieci) wydane przez Jana Chrościejowskiego w 1583 r. posiada dedykację dla senatu Poznania
- Il. 2 Zapasy
- G. Mercuriale, *De arte gymnastica libri sex*, Venetiis 1573
- Il. 3 Zapasy
- Il. 4 Walki bokserskie
- Il. 5 Rękawice bokserskie
- Il. 6 Gimnastyka
- Il. 7 Nieodłączną częścią gimnastyki była wizyta w łaźni

Wśród zachowanych w Bibliotece Elbląskiej druków medycznych znajdują się także teksty w języku polskim. Posiadamy jedynie dwa takie dzieła – szczególnie jest *Przymiot* Wojciecha Oczki z 1581 r. Była to pierwsza książka opistująca kile, zwaną przymiotem, wydana w języku polskim. Autor, nadworny lekarz Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy, polecał jako środki lecznicze lekką dietę, oraz rozgrzewanie ciała, m.in. przez zanurzenia w gnoju i picie syropów na bazie spirytusu.

- W. Oczko, *Przymiot*, Kraków 1581.
- Il. 1 Karta tytułowa *Przymiotu*
- Il. 2 - 3 Opis jednej z metody leczenia – zanurzenia w gnoju
- Il. 4 - 5 Możliwe skutki uboczne po jednej z terapii – nacieraniu rtęcią

